

VYSOKÁ ŠKOLA BÁŇSKÁ – TECHNICKÁ UNIVERZITA OSTRAVA
EKONOMICKÁ FAKULTA

KATEDRA NÁRODOHOSPODÁŘSKÁ

Vliv kultury na ekonomický růst

The Impact of Culture on Economic Growth

Student: Helena Švanová

Vedoucí bakalářské práce: Ing. Lenka Filipová Ph.D.

Ostrava 2013

Zadání bakalářské práce

Student:

Helena Švanová

Studijní program:

B6202 Hospodářská politika a správa

Studijní obor:

6202R027 Národní hospodářství

Téma:

Vliv kultury na ekonomický růst
The Impact of Culture on Economic Growth

Zásady pro vypracování:

1. Úvod
 2. Teoretické aspekty vlivu kultury na ekonomický růst
 3. Empirie vlivu kultury na ekonomický růst
 4. Analýza vlivu kultury na ekonomický růst – komparace ekonomických postojů a hodnot ve vybraných kulturách
 5. Závěr
- Seznam použité literatury
Seznam zkratk
Prohlášení o využití výsledků bakalářské práce
Seznam příloh
Přílohy

Seznam doporučené odborné literatury:

- ACEMOGLU, Daron. *Introduction to Modern Economic Growth*. Princeton: Princeton University Press, 2009. ISBN 978-0-691-13292-1.
- GUIO, Luigi, Paola SAPIENZA and Luigi ZINGALES. People's Opium? Religion and Economic Attitudes. *NBER Working Paper 9237*, 2002.
- LANDES, David S. *Bohatství a bída národů: proč jsou někteří tak bohatí a někteří tak chudí*. Praha: BB art, 2004. ISBN 80-7341-291-8.

Formální náležitosti a rozsah bakalářské práce stanoví pokyny pro vypracování zveřejněné na webových stránkách fakulty.

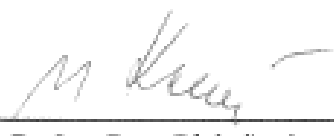
Vedoucí bakalářské práce: **Ing. Lenka Filipová, Ph.D.**

Datum zadání: 23.11.2012

Datum odevzdání: 10.05.2013

doc. Ing. Zuzana Kučerová, Ph.D.
vedoucí katedry

prof. Dr. Ing. Dana Dluhošová
děkanka fakulty

Prohlášení:

Prohlašuji, že tato práce je mým původním autorským dílem, které jsem vypracovala samostatně.

V Ostravě dne: 15. 7. 2013

.....Švanová.....

Helena Švanová

Obsah

1	Úvod	4
2	Teoretické aspekty vlivu kultury na ekonomický růst	4
2.1	Vymezení pojmu ekonomický růst	5
2.2	Vývoj teorií ekonomického růstu	6
2.3	Institucionální ekonomie	9
2.4	Neformální instituce a ekonomický růst	12
2.5	Institucionální faktory ekonomického růstu	13
2.6	Charakteristika světových náboženství	14
2.6.1	Hinduismus	15
2.6.2	Buddhismus	15
2.6.3	Judaismus	16
2.6.4	Křesťanství	16
2.6.5	Islám	17
3	Empirie vlivu kultury na ekonomický růst	17
3.1	Vliv náboženství na ekonomický růst	17
3.2	Empirické studie vlivu náboženství na ekonomický růst	19
3.3	Vliv islámu na ekonomický růst	25
4	Vlastní analýza vlivu kultury na ekonomický růst – komparace ekonomických postojů a hodnot ve vybraných kulturách	27
5	Závěr	39

1 Úvod

Předmětem zájmu mé bakalářské práce je zkoumání vlivu kultury na ekonomický růst. Kultura, jako jeden z faktorů ekonomického růstu, byla hlavním proudem teorií růstu dlouho přehlížena. Začali ji zkoumat institucionalisté, jako jeden z institucionálních faktorů ovlivňujících ekonomický růst. Největší zájem o toto téma vzrostl až v posledních letech. Vzniká spousta teoretických i empirických studií, zkoumajících dopad kultury na ekonomickou výkonnost. Klíčovou složkou kultury je náboženství, proto se mu také v práci budu věnovat.

V první kapitole uvádím nejdříve některé skutečnosti o rozdílech velikosti produktu ekonomik a na to přecházím k vymezení pojmu ekonomického růstu. Uvedu faktory růstu, do kterých zatím nejsou zahrnuty institucionální složky, a přejdu k teoriím růstu hlavního proudu, které kulturu jako faktorů růstu nezahrnují. Poté se dostanu k institucionální ekonomii a dojdou k neformálním institucím, které složku kultury zahrnují. Uvedu tedy institucionální faktory růstu a přejdu k charakteristice světových náboženství.

V druhé kapitole zkoumám, co již bylo zjištěno v souvislosti náboženství a růstu ekonomiky. Zmiňuji první pokusy dotknout se tohoto tématu a přecházím k poznatkům empirických studií. Uvedu výsledky výzkumů různých autorů na toto téma a v poslední části kapitoly se zaměřuji na vliv islámu na ekonomický růst, z důvodu nejasnosti nízké výkonnosti ekonomik muslimských zemí a vysokého zájmu o její objasnění.

Ve třetí kapitole provádím svou vlastní analýzu, jejímž cílem je komparace postojů náboženských skupin, které ovlivňují ekonomické chování. Data pro svou komparaci jsem získala z World Values Survey.

2 Teoretické aspekty vlivu kultury na ekonomický růst

V dnešní době jsou mezi zeměmi obrovské rozdíly v příjmu na obyvatele a ve velikosti výstupu. Země v horní části rozložení světových příjmů jsou více než 30 krát bohatší než ty ve spodní části. V roce 2000 hrubý domácí produkt (HDP) Spojených Států dosáhl

33000 \$, v kontrastu oproti jiným zemím, u nichž je HDP na obyvatele mnohem nižší. Například v Mexiku méně než 9000 \$, v Číně méně než 4000 \$, v Indii méně než 2500 \$, v Nigérii jen asi 700 \$ a mnohem nižší v zemích jako je Čad, Etiopie a Mali. Tyto rozdíly jsou způsobeny odlišnými tempy růstu. Během 18., 19. a 20. století celkový produkt více či méně neustále rostl ve většině zemí světa. To platí jak pro celkový výstup, tak pro produkt na obyvatele. HDP na obyvatele se od roku 1900 do roku 1990 zčtyřnásobil, což odpovídá průměrnému tempu růstu 1,5 % ročně. V západoevropských zemích bylo průměrné tempo růstu ještě větší, a to 1,9 %. Nárůst celkové produkce se vzhledem k nárůstu celkové populace nemusí zdát překvapivý, avšak čím je tedy způsoben nárůst produktu na obyvatele? (Acemoglu, 2007) Které faktory jsou určující pro rychlost rozvíjení národních hospodářství?

Teorie ekonomického růstu se na základě zobecnění zkušeností různých zemí snaží najít odpovědi na tyto otázky a odhalit příčiny bohatství či chudoby národů. (Jurečka, Jánošíková, 2009)

2.1 Vymezení pojmu ekonomický růst

Ekonomický růst je ústředním předpokladem pro zvyšování ekonomické úrovně. Je to růst potenciálního hrubého domácího produktu (HDP), vyjadřuje zvyšování produkční výkonnosti ekonomiky. (Holman, 2011)

Hlavním ukazatelem ekonomické aktivity, je hrubý domácí produkt (HDP), což je finální hodnota výrobků a služeb vyprodukovaných v dané zemi za určité časové období, zpravidla 1 rok. Celkový HDP poukazuje na ekonomickou sílu dané země. Pro vyjádření ekonomické úrovně je HDP vyjadřován v přepočtu na obyvatele (HDP per capita). (Kadeřábková, Žďárek, 2006)

Přímé faktory ovlivňující ekonomický růst podle Camerona (2006):

- Lidský kapitál
 - množství a produktivita práce
 - vzdělaná a odborně způsobilá pracovní síla
- Fyzický kapitál
 - statky používané k výrobě (stroje, budovy, výrobní zařízení)

- Přírodní zdroje
 - podnebí, zeměpisná poloha, geografická dostupnost
 - kvantita a kvalita půdy, nerostné suroviny
 - stupeň poznání přírody a přírodních zákonů
- Technologický pokrok
 - technická úroveň výrobních zařízení, nové technologie, inovace

2.2 Vývoj teorií ekonomického růstu

Už klasičtí ekonomové v 18. a 19. století se zabývali otázkami, které faktory podmiňují ekonomický růst. Adam Smith, který je považován za zakladatele moderní ekonomie, považoval úspory v ekonomice, které se používají pro tvorbu kapitálu, jako důležitý faktor pro růst, protože vedou k vyšší produktivitě práce, a tím k větší produkci na jednoho pracovníka. David Ricardo, slavný následovník Adama Smitha, rovněž zdůraznil význam akumulace kapitálu, ale kromě toho zdůraznil významnou úlohu technického pokroku (Greiner, 2009). Další z klasických autorů T. R. Malthus došel k závěru, že při nedostatku volné půdy povede populační růst k poklesu produktu na obyvatele. Následkem toho dojde k poklesu mezd pracovníků, kteří dospějí až k hranici životního minima. Malthus tak obhajoval různé pohromy jako například války, jelikož snižují velikost populace, čímž vzrůstá důchod na obyvatele a životní úroveň (Kotlán et al, 2001). Ačkoli tyto teorie zahrnují důležité prvky, které jsou stále relevantní pro růstový proces v moderních ekonomikách, také obsahují prvky, které se ukázaly jako chybné. To platí například pro hypotézu, že omezená dostupnost půdy ochabuje ekonomický růst, ta se ukázala jako nesprávná. Místo toho celkový produkt v tržních ekonomikách stále roste a nezdá se mít klesající tendenci.

Počátky moderní teorie růstu nacházíme u Ramsey, který ve své práci do ekonomie zavedl mezičasovou optimalizaci v chování domácností. Další důležité osobnosti v oblasti teorií růstu byli Schumpeter, Harrod a Domar (Červenka, Frait, 2002).

Harrold a Domar založili svou teorii na slavné práci Keynesa, který nabídl vysvětlení na otázku, jak je možné selhání trhů při plné zaměstnanosti. Klasičtí autorové věří tvrzení Sayova zákona, že nabídka vytváří poptávku. Tato víra byla založena na předpokladu účinného fungování trhů, zejména trhů výrobních faktorů, a na rychlém vyrovnávání cen do

jejich rovnovážných úrovní, kde se nabídka rovná poptávce. Keynes popřel fungování tohoto procesu a tvrdil, že nezaměstnanost faktorů je v ekonomice mnohem pravděpodobnější než plná zaměstnanost. Ale jeho důraz na krátkodobé důsledky zdůrazňuje důchodový efekt vyplývající například z dodatečných investic. Efekt kapacity, který vyplývá ze zvýšení kapitálu, byl Keynesem opomíjen. Harrod a Domar tento efekt začlenili do své práce a tak vytvořili Keynesiánskou teorii růstu (Greiner, 2009). Snaží se v ní ukázat, že nestabilita je přirozeností tržní ekonomiky a nedostatečná poptávka je běžná (Červenka, Frait, 2002).

Ekonomický růst podle myšlenek neoklasických autorů vyplývá z teorie výrobních faktorů. Stěžejní je jeho závislost na změnách půdy a pracovní síly, tedy kapitálu, které jsou v modelu násobeny jejich produktivitou. V momentě, kdy se přírůstek dostupných přírodních zdrojů rovná nule, půda žádný další přínos pro ekonomický růst nemá. Model Solowa a Swana se specializuje na vliv úspor, akumulace kapitálu, expanze populace a technologického pokroku, na hospodářský růst. Model je založen na předpokladech, že ekonomika má vždy k dispozici jisté množství pracovní síly, které má ročně stabilní tempo růstu, a dále má k dispozici jistou kapitálovou zásobu. S těmi to výrobními faktory je ročně produkován reálný důchod. Dalšími předpoklady fungování tohoto modelu jsou uzavřenost ekonomiky, tedy nulový dovoz a vývoz, a neexistence státního sektoru. Tedy zde platí, že součet spotřeby a investic je roven součtu spotřeby a úspor, a že spotřeba substituuje investice a naopak. Tento model je zaměřen především na růst reálného důchodu na osobu, jinak řečeno na průměrný růst produktivity práce. Důležitým faktorem modelu je zákon klesajících mezních výnosů, jímž je způsobeno, že se postupem času vyčerpává možnost zvyšovat životní úroveň akumulací kapitálu. V tomto bodě se ekonomika ocitá ve stálém stavu. Tyto skutečnosti Solowova modelu, týkající se růstu v dlouhém období lze shrnout do následujících bodů:

- Tempo růstu celkového reálného důchodu je odpovídající míře růstu rozšířené práce, tzn. součtu míry populačního růstu a technického pokroku.
- Tempo růstu reálného důchodu na osobu se shoduje s mírou technického pokroku,
- V ekonomikách s vyšší mírou růstu kapitálu než rozšířené práce, je vyšší růst reálného důchodu na hlavu.
- Ve vyspělých ekonomikách zaznamenávajících stagnaci roste reálný důchod na hlavu stejně nebo nižším tempem, než je takové tempo, které odpovídá stálému tempu

v dlouhém období, ale vlivem technického pokroku je i přesto pozitivní (Červenka, Frait, 2002).

Ve snaze zhodnotit funkčnost Solowova modelu je podstatné přihlédnout do jaké míry je v souladu se skutečnostmi vypořádanými empirií. Takže si je zde shrneme:

- Ekonomika směřuje v dlouhém období do stálého stavu, vliv klesajících mezních výnosů při rozšiřování zásoby kapitálu způsobuje zpomalení a nakonec až zastavení růstu reálného důchodu.
- Chudé ekonomiky vykazují rychlejší tempo růstu než ekonomiky vyspělé, opět se zde promítá vliv klesajících výnosů.
- Po dosažení stálého stavu závisí výše důchodu na hlavu na rozsahu úspor a růstu populace. Výše úspor ovlivňuje úroveň důchodu pozitivně, zatímco vysoký růst populace negativně.
- Jediný faktor, který ve stálém stavu může přispět k růstu důchodu, je technický pokrok, avšak tento model ho považuje za exogenní a nijak ho nevysvětluje.
- Zásoba kapitálu má po dosažení stálého stavu stejné tempo růstu jako důchod, jejich poměr je tedy konstantní.
- Mezní produkt kapitálu je po dosažení stálého stavu konstantní, oproti tomu mezní produkt práce se shoduje s tempem růstu technického pokroku. (Červenka, Frait, 2002).

Jak píše Varadzin (2004), autoři Mankiw, Romer a Weil se shodují na tom, že zejména z kvantitativního hlediska model Solowa a Swana neodpovídá empirii. Vyskytují se zde zejména 3 hlavní problémy:

- Mezinárodní rozdíly v životní úrovni – rozdíl úrovně důchodu ekonomik se podle Solowa a Swana liší v rozsahu úspor a populačním růstu. Po prověření dojdeme ke zjištění, že reálně jsou rozdíly mezi ekonomiky výrazně vyšší, než předkládá model.
- Konvergence ekonomik – model počítá se sbližováním životní úrovně ekonomik. Při prozkoumání opět zjišťujeme, že v realitě existuje mnohem pomalejší konvergence, než jakou předpokládá model.
- Výnosy kapitálu v jednotlivých zemích – předpokladem modelu jsou velké rozdíly v rozsahu výnosu kapitálu mezi ekonomikami. Zaostalejší ekonomiky by měly vykazovat vyšší míru výnosu než bohaté a kapitál by se měl přesouvat z rozvinutých ekonomik do chudých. Opět zde zaznamenáváme významný kvantitativní nesoulad.

Reálně jsou rozdíly v rozsahu výnosu celkem malé, nejvýše dvojnásobné, zatímco model uvažuje s mnohonásobnými rozdíly.

Tato zjištění, která do určité míry popřely neoklasickou teorii růstu, motivovaly vznik nových teorií růstu. Nové teorie růstu upouštějí od některých hlavních předpokladů neoklasické teorie, již neuvažují o technickém pokroku jako exogenním vlivu a o dostupnosti stejných technologií pro všechny země. Snaží se také do modelů zahrnout lidský kapitál. U vzniku nové teorie růstu stál Romer a Lucas (Červenka, Frait, 2002).

Existují dva různé typy přístupů:

- Modely založeny na akumulaci lidského kapitálu (Lucas) – lidský kapitál zde nahrazuje technologický pokrok, růst potenciálního produktu je ovlivněn akumulací lidského kapitálu a tempem jeho růstu. Akumulace lidského kapitálu vede k vývoji modernějších technologií a dovedností, které pozitivně ovlivňují ekonomický růst
- Modely založeny na tvorbě znalostí (Romer) – růst potenciálního produktu závisí na technologickém pokroku, který je determinován rozsahem znalostí v ekonomice (Filipová, 2009/2010)

2.3 Institucionální ekonomie

Institucionalismus je směr, který vznikl ve Spojených státech amerických v 90. letech 19. století. K jeho vzniku vedlo úplné přehlížení institucionálních faktorů v neoklasických teoriích růstu. Tento směr kritizuje neoklasiky za ignoraci vlivu kulturních, psychologických, sociologických, politických faktorů a roli institucí. Institucionalisté odmítají přistupovat k této problematice exaktně a spíše se zde snaží zaměřovat na sociální jevy a procesy. Také nesouhlasí s metodologickým individualismem, pojetím člověka jako ekonomického individua, bez přihlédnutí k jeho kulturnímu a společenskému prostředí. Institucionální ekonomie je založena na přesvědčení, že instituce sehrávají stěžejní roli ve formování ekonomického chování člověka. (Sojka, 2000)

Instituce procházejí vývojem a jejich změna v čase je výsledkem působení ekonomických faktorů. Formy institucí se zachovávají nebo mění závisle na moci, kooperaci

sociálních skupin a lidské inteligenci. Institucionalisté pátrají po podmínkách, za kterých instituce přetrvávající z minulosti přestávají plnit nové potřeby. (Liška et al, 2011)

Za zakladatele jsou považováni američtí ekonomové Veblen a Commons. Ti také utvořili dvě rozdílné větve tohoto směru. Veblen se zaměřoval na sociálně psychologické příčiny jednání lidí. Commons tvrdil, že zásadní podíl na hospodářském vývoji má právní regulace země a byl tedy zaměřen zejména na právní instituce. Jeho pohled také nadále v tomto směru převládl.

V 60. letech 20. století se vyvinula Nová institucionální ekonomie. Jedná se o poměrně heterogenní směr, který usiluje o úpravu a doplnění neoklasické ekonomie. Přistupuje k institucím, politickým a ekonomickým pravidlům a jako k endogenním veličinám a zavádí velmi důležitý jednotící prvek, jímž jsou transakční náklady. Hlavní oblastí zájmu Nové institucionální ekonomie je výklad úlohy institucí a vlastnických práv v ekonomice. (Liška et al, 2011)

Vlastnická práva jsou instituce, které mají významný vliv na chování lidí. Formulují vlastníky a určují jejich práva a povinnosti. (Sojka, 2009) Odlišné systémy vlastnických práv vedou k různému chování vlastníků, k jejich odlišnému rozhodování, motivaci a také k odlišným podobám sankcí, za porušení těchto norem. (Mlčoch, 2005)

Důležité místo v nové institucionální ekonomii zaujímají transakční náklady. Frait a Červenka (2002) je definují jako nezbytné výdaje pro fungování společnosti, uvádějící do souladu její jednotlivé části. Pro fungování trhů mají transakční náklady zásadní vliv. Touto problematikou se zabýval známý ekonom Coase, který dokázal, že trhy vykazují neoklasický výsledek pouze v případě nulových transakčních nákladů. Avšak v reálu jsou transakční náklady velmi vysoké, což vypovídá o úrovni institucí, jelikož právě instituce jsou určující pro rozsah transakčních nákladů. Pokud jsou instituce účelné a účinné, transakční náklady v dané ekonomice zaujímají nízký podíl na HDP. Jestliže jsou však neúčinné a neefektivní, je podíl na HDP vysoký.

Ekonomie je vědou o volbě. Jak uvádí Samuelson a Nordhaus, formální i neformální pravidla, tedy to co se může a nemůže, značně ovlivňují lidskou volbu. Mělo by se tedy zkoumat prostředí, ve kterém dochází k danému jednání a volbám a také podmínky, za kterých se tak děje (Frait, Červenka, 2002).

V nové institucionální ekonomii, jak již napovídá název, je stěžejní význam institucí. Pojem instituce nemá jednoznačnou definici. Za nejpoužívanější by se dalo považovat pojetí, které instituce chápe jako formální a neformální pravidla, která mají vliv na lidské jednání. Jak uvádí Mlčoch „*Moderní institucionalismus definuje instituce velmi obecně: jako jakékoliv omezení, které utváří ekonomické chování lidí. Jinak řečeno jsou instituce množinami pravidel ovládajících jednání ...*“. Dále se v jeho díle také setkáváme s rozdělením institucí na formální a neformální. „*Formální instituce mají zákonnou podobu, je to celý právní rámec ekonomiky, který formuje ekonomické chování lidí. Z těchto nejdůležitějších je instituce vlastnických práv, právní ochrana vlastnictví, dále celé smluvní právo ..., občanské a trestní právo, jež spolurozhodují o vymahatelnosti či vynutitelnosti kontraktu ..., ale ekonomické chování lidí je stejně tak ovlivněno pracovním a sociálním zákonodárstvím atd. K formálním institucím patří také politické instituce: ústava a zákony upravující občanská a politická práva.*“ Neformální instituce pak definuje jako „*ustálené zvyky, tradice, obyčeje, zkrátka to, co bývá někdy nazýváno „kulturou“ dané společnosti.*“ (Mlčoch, 2005, s. 29-30)

Formální pravidla i v těch nejrozvinutějších ekonomikách tvoří malou (i když důležitou) část omezení, které formují volby. V každodenní interakci s ostatními, ať už v rodině, dalších vztazích i podnikatelských aktivitách jsou přítomna neformální pravidla, která zahrnují kodexy a normy chování a konvence. Tato neformální omezení jsou základem pro formální pravidla. Jsou velmi důležitá sama o sobě, což můžeme pozorovat ze skutečnosti, že stejná formální pravidla produkují u různých společností různé výsledky.

Odkud tato neformální omezení pochází? Pochází ze společensky přenášených informací a jsou částí dědictví, které nazýváme kulturou. Kultura je přenos znalostí, hodnot a dalších faktorů ovlivňujících chování z generace na generaci skrze učení a napodobování (North, 1994).

Jurečka (2000) uvádí, že odlišné růstové výkonnosti ekonomik jsou dány právě rozdílnými institucionálními faktory. Pokud tedy instituce takovým způsobem ovlivňují ekonomickou výkonnost, je nutné do ekonomické analýzy zařadit také analýzu institucí a institucionálních faktorů.

2.4 Neformální instituce a ekonomický růst

Formální i neformální instituce se významně doplňují a společně se systémy jejich vymáhání tvoří množinu pravidel, podle kterých jedinci a skupiny jedinců uskutečňují svůj ekonomický život. Na základě institucí jednotlivých organizací je prováděn výběr mezi povoleným a nepovoleným chováním a takto jsou vytvářeny stimuly, zakládající jisté ustálené struktury lidských vztahů, které zvyšují jistotu ekonomického prostředí. Velmi významná je také kvalita a struktura institucí, která podstatně ovlivňuje velikost transakčních nákladů a tímto také ekonomickou efektivitu. Kvalitní instituce jsou bezpochyby nepostradatelnou podmínkou ke zvyšování ekonomického růstu, který vede k vyšší životní úrovni obyvatel. (Liška et al, 2011)

Glaeser, La Porta, Lopez-de-Silanes, Shleifer (2004) ve své studii uvádějí, že ekonomický výzkum rozlišuje dva hlavní pohledy na růst ekonomiky. První pohled vyzdvihuje jako nutné počáteční faktory demokracii, omezení vlády a zajištění vlastnických práv, které posílí investice do fyzického a lidského kapitálu. Toto následně povede k ekonomickému růstu. Druhý pohled zdůrazňuje nezbytnost akumulace fyzického a lidského kapitálu, aby mohl být započat proces růstu. Demokracie a jiné zlepšování institucí nebude příčinou, ale důsledkem narůstající životní úrovně obyvatel. Nelze tedy považovat vztah mezi ekonomickým růstem a institucionálním prostředím za výhradně kauzální.

S důležitostí neformálních institucí se setkáváme při procesu snižování transakčních nákladů, a to nejméně ze dvou hledisek:

- v dané kulturní sféře vytváří stálé a předvídatelné formy jednání, které přinášejí účastníkům ekonomického života správná očekávání,
- určují schopnost organizací reagovat na institucionální změny, danou kulturními a ideologickými představami.

Neformální instituce také hrají zcela zásadní roli v procesu institucionální změny.

Ekonomická analýza neformálních institucí a zvláště jejich zavedení do ekonomické teorie je velmi komplikovanou problematikou. V současnosti existuje obrovský zájem teoretických i praktických ekonomů o specifikaci vlivu neformálních institucí na ekonomický růst. Samotná existence těchto institucí, která se projevuje odlišnou historickou zkušeností

zemí, přináší vysvětlení, proč ekonomiky, které mají stejná formální pravidla, vykazují jiné ekonomické výsledky.

2.5 Institucionální faktory ekonomického růstu

Členění přímých faktorů ekonomického růstu uvedené na začátku v této fázi není dostačující, proto je nutné shrnout faktory institucionální.

Tab. 1.5.1 Institucionální faktory ekonomického růstu

Podmínky	Okolnosti a činitele (faktory)
Obecné	<ul style="list-style-type: none"> • Dominantní ideje a názory ve společnosti • Historický vývoj
Sociální a psychologické	<ul style="list-style-type: none"> • Poměrně stabilní charakteristiky sociálního systému, který změnil vývoj společnosti • Psychologické rysy lidí vytvářejících společnost • Speciální role, kterou vytváří národní kultura, mentalita a etické vzorce chování
Politické	<ul style="list-style-type: none"> • Kvalita ústavy a koordinace mezi státní a podnikovou sférou, politická kultura, neformální pravidla a tradice
Ekonomické	<ul style="list-style-type: none"> • Úplná „pravidla hry“ pro rozdělení aktivit na efektivní a neefektivní • Přesně definovaná vlastnická práva • Fungování a sociální pravidla obchodu • Efektivně fungující finanční a bankovní systém • Přiměřené metody řízení rizik a systém pojištění • Přijatelný a nekonfliktní systém daní • Mnohotvárná struktura ekonomiky (nikoli centralizovaná) • Existence ekonomických institucí, které mají pozitivní vliv na dlouhodobý růst

Zdroj: Israel (1987) in Vymětal a Žák, Politická ekonomie 2005/4, s. 557.

Jiné členění institucionálních faktorů nám nabízí Daren Acemoglu (2007). Jeho třídění těchto faktorů je konkrétnější a lépe vystihuje, jakým směrem by se měl ubírat další výzkum faktorů ovlivňujících ekonomický růst.

Faktory ovlivňující ekonomický růst jsou podle Acemoglu následující:

- Štěstí – představuje množinu základních příčin, které vysvětlují rozdílnosti ekonomických výkonností mezi jinak identickými zeměmi (např. schopnost země zavést nové technologie)

- Geografie – představuje veškeré fyzické, zeměpisné a ekologické prostředí, ve kterém člověk žije. Zahrnuje zde například kvalitu půdy, která ovlivňuje zemědělskou produktivitu, přírodní zdroje, které přímo přispívají k bohatství země nebo mohou pomoci rozvíjet průmysl, klimatické podmínky ovlivňují produktivitu a také přímo postoje k práci. Velmi významnými faktory jsou také poloha země a životní prostředí.
- Instituce – jsou jimi myšleny veškerá pravidla, zákony a předpisy mající vliv na ekonomické podněty, a tímto také na pobídky k investicím do technologií, fyzického kapitálu a lidského kapitálu.
- Kultura – zde spadá víra, hodnoty a preference ovlivňující ekonomické chování jednotlivce. Mezi zásadní rozdílnost mezi zeměmi, která ovlivňuje ekonomické chování lidí, je řazeno náboženské vyznání. Rozdíly v preferencích mohou být dokonce významnější, než předešlé faktory. Kultura může působit na ekonomické výsledky v mnoha směrech. Kultura také může mít vliv na důvěru stupeň spolupráce mezi lidmi, což jsou důležité faktory pro výrobní činnosti, které mají dopad na růst ekonomické výkonnosti.

Kultura je některými sociálními vědci viděna jako klíčový faktor hodnot, preferencí a víry jednotlivců a společností a tyto rozdíly hrají hlavní roli v utváření ekonomických výsledků. A jelikož je náboženské vyznání nejjasnějším příkladem kulturních rozdílů, budu se v práci dále zabývat právě vlivem náboženství.

2.6 Charakteristika světových náboženství

Náboženství je možné obecně definovat jako soubor společných vír a praktik skupiny lidí, často kodifikovaný modlitbami, rituály a náboženským právem. Zahrnuje také rodové a kulturní tradice, spisy, historii a mytologii, stejně jako osobní víry a mystické zkušenosti. Karl Marx popsal náboženství jako „opium mas“. Dříve bylo v ekonomických pracích považováno náboženství za exogenní faktor, který nemá s ekonomickým růstem žádnou příčinnou souvislost. Bylo považováno za předmět sociologie a v rámci ekonomie nebylo studováno. Významný sociolog počátku 20. století Max Weber představil vazbu mezi náboženstvím a ekonomikou.

2.6.1 Hinduismus

Hinduismus je nejstarším náboženským systémem na světě, majícím kořeny v indických tradicích a dějinách. Vznikl kolem roku 1800 př. n. l., avšak jeho počátky sahají ještě dále. Hinduisté věří v nikdy nekončící cyklus zrození, života a smrti, v němž každá bytost reinkarnuje na úrovni dané skutky v jejím minulém životě. Putování duší se nazývá sansára a jejím důvodem je karma, zákon příčiny a následku. Každý hinduista se proto snaží žít nesobeckým a dobročinným životkem. Cílem je mókša neboli ukončení sansáry. Vyznávají miliony různých bohů a bohyň, jež jsou pouze aspekty nejvyššího ducha brahma. V Indii existuje už po staletí velice přísný kastovní systém, který neumožňuje přechod do jiné sociální skupiny, není možné se ani ženit a vdávat mimo svou kastu. Během 19. a 20. století se vyskytovalo mnoho reformních hnutí, které bojovaly proti systému kast a dalším zaostalostem v zemi (Keene, 2003). Kastovní systém má významnou schopnost velmi flexibilního přizpůsobování měnícím se podmínkám, snad i proto zatím jeho zánik nehrozí. Nemožnost přechodu do jiné kasty negativně ovlivňuje aktivitu obyvatel. Nevzdělanost, která s tím souvisí, má negativní dopad na ekonomický růst (Demjančuková 2003).

2.6.2 Buddhismus

Buddhismus je filosofie, která vychází z života a učení Siddhárty Gautamy a její vznik se datuje do 6. Století Př. n. l. Buddhisté, stejně jako hinduisté, věří v nekonečné putování duší, karmu a vysvobození ze sansáry nazývají nirvána. Kladou také důraz na správné chování, které zahrnuje mravnost, ohleduplnost, laskavost a lásku ke všem formám života. Buddhisté si nemohou vydělávat žádnou činností, ve které je obsaženo násilí. Věnují se meditaci, která pomáhá osvobodit mysl od veškeré negativity (Keene, 2003). Buddhismus se uchýlil v Thajsku, Číně, Japonsku, Korei, Barmě a na Šrí Lance. Ve 20. století se v mnoha zemích buddhisté setkali s utlačováním a pronásledováním. V jiných částech světa docházelo k rozšiřování buddhismu. Ujal se v mnoha západních zemích, hlavně v USA a Velké Británii (Kokaisl, 2009).

2.6.3 Judaismus

Dějiny judaismu začínají v 2. tisíciletí př. n. l. Abrahamem, který je považován za otce národa. Mojžíš židy vyvedl z egyptského otroctví a po čtyřicetiletém putování je dovedl do Země zaslíbené. Během cesty dostal Mojžíš na hoře Sinaj od Boha desatero přikázání. Židé obdrželi i další zákony, které zahrnují všechny oblasti života a ortodoxní židé dodnes žijí podle těchto zákonů. Židé byli po celou historii pronásledováni. Kvůli častým válkám a podmaňování židů došlo k jejich rozptýlení do jiných zemí, i přesto si však dokázali zachovat své náboženství. Jejich utrpení vyvrcholilo v holocaustu během 2. světové války, kdy bylo vyvražďeno šest milionů židů. V roce 1948 vznikl židovský stát Izrael. Po jeho vytvoření se do něj nastěhovalo mnoho židů, hlavně ze zemí bývalého SSSR. Nejvíce židů dnes žije v Severní Americe (Keene, 2003).

2.6.4 Křesťanství

Křesťanství vzniklo v souvislosti s působností Ježíše Krista. Po jeho vstoupení na nebesa začali jeho stoupenci prohlašovat, že to byl jejich spasitel (mesiáš). Křesťané na tom založili své učení, oproti tomu Židé toto tvrzení popírali, to zapříčinilo definitivní oddělení judaismu a křesťanství. Církev se během svého působení začala rozdělovat. Nejdříve na východní ortodoxní a západní římskokatolickou, později se oddělila protestantská, anglikánská a několik dalších církví. Svatá kniha křesťanů je Bible, která se dělí na Starý zákon a Nový zákon. Křesťané věří ve svatou trojici – otce, syna a ducha svatého, což jsou tři podoby Boha v jedné (Keene, 2003). Křesťanství klade důraz na rovnost, svobodu, podporuje vzdělání a přispívá takto k utvoření konkurenčního prostředí, a tím napomáhá technologickému pokroku. Také morálka, kterou hlásá, má dodnes pozitivní vliv na ekonomickou výkonnost. Dnes je křesťanství nejrozšířenější náboženství (Demjančuková, 2003). Katolíci se vyskytují na Západě a v zemích Třetího světa. Pravoslavné křesťanství je rozšířeno především ve východní Evropě, na Balkánu, v Rusku, na Středním východě, v Egyptě a Etiopii. Protestantská víra je rozšířena v USA, Kanadě, Velké Británii, Skandinávii, Německu, Švýcarsku a Nizozemsku (Kokaisl, 2009).

2.6.5 Islám

Islám vznikl v 6. Století v dnešní Saudské Arábii. Na jeho vznik měl velký vliv judaismus a z části také křesťanství. Muslimové uctívají Boha Alláha, který je stvořitelem a vládcem všeho. Seslal lidem několik proroků, z nichž nejvýznamnější je Muhammad. Islám je rozdělen na dvě seskupení věřících. Většina z nich jsou sunnité a asi jedna desetina ší'ité. Ší'itský islám je vyznáván v Iráku, Pákistánu a Indii, ostatní muslimské obce jako je Indonésie, Afrika, Asie, Přední východ, jsou sunnitské. Pro muslimy je posvátná kniha Korán, který psal sám Bůh. V dobách největšího rozmachu islámu došlo k velkému rozvoji matematiky, astrologie, medicíny, filosofie, geografie, avšak 14. století znamenalo sestup muslimského vlivu a vzdělanosti, což nese následky až do současnosti. Muslimové kladou velký důraz na dodržování příkazů a zákazů, které se týkají všech oblastí jejich života. (Keene, 2003)

3 Empirie vlivu kultury na ekonomický růst

3.1 Vliv náboženství na ekonomický růst

V současné době již není otázkou, zda má kultura vliv na ekonomický růst, ale jak velký má na něj dopad. Landes (2004) ve své knize zdůrazňuje důležitost kultury jako podstatného faktoru ekonomického růstu. Náboženství je stěžejním prvkem kultury. V minulosti se ekonomové ve větší míře nezabývali zkoumáním náboženství jako prvkem ovlivňujícím ekonomickou výkonnost. Zájem o tuto problematiku se rozpoutal především v posledním dvou desetiletích.

Nešpor (2007) uvádí, že náboženství má na hospodářství významný vliv. Ustanovovalo normy, říkalo co je správné a spravedlivé a naopak špatné a nespravedlivé. Mělo také účast ve vzniku ekonomických teorií.

Již Konfucius se zabýval dělbou majetku a práce. Příkladal důležitost rozdělení společnosti na urozený a prostý lid, které bylo podle něj přirozené. Tento systém přispíval ke stabilitě země. S přirozeným rozdělením společnosti se setkáváme také u několika antických autorů. Ve středověku bylo v Evropě ekonomické myšlení formováno křesťanstvím, z velké

části ovlivněno učením sv. Tomáše Akvinského. V jeho učení se opět můžeme setkat s přirozením rozdělení společnosti do různých vrstev, které mají své poslání. K fyzické práci jsou určeni rolníci, privilegované vrstvy mají za úkol starat se o spásu duší všech vrstev.

Sv. Tomáš Akvinský se zabíral chodem trhu, tvorbou spravedlivých cen a určením úroku za půjčené peníze. Vydělané peníze vidí jako zaslouženou odměnu, ale lichva je podle něj naprosto nepřípustná. Půjčovat za úrok bylo povoleno pouze jiným skupinám, což se především týkalo Židů. To se stalo jedním z důvodů antisemitismu (Kokaisl, 2009).

V muslimských zemích bylo půjčování za úrok rovněž zakázáno a dokonce dodnes jisté výklady islámu tuto činnost zakazují. Z tohoto důvodu jsou banky v muslimských zemích založeny na jiných principech fungování. V některých zemích stanovuje úrokovou míru zákon, v jiných islámských zemích je místo úroku vyplácen podíl na zisku (Nešpor, 2007).

Otázce vlivu náboženství se věnoval již Adam Smith. Ve svém díle předložil názor, že náboženské vyznání významně ovlivňuje morálku a vede ke ctnostnému chování. Neuznával však vazbu mezi státem a určitou církví. Státní církev má totiž velký vliv, který může panovníka ohrozit, ten pak udělí duchovenstvu různé politické a ekonomické výhody (Nešpor, 2007).

Vazby mezi náboženstvím a ekonomickým růstem podnítily diskuze hlavně od okamžiku vydání slavného díla Maxe Webera *Protestantská etika a duch kapitalismu*. Webera k úvahám o souvislosti mezi ekonomickým chováním a náboženstvím přivedlo povšimnutí si rozdílu mezi katolíky a protestanty. Podle něj protestanti převládali ve vlastnictví kapitálu a vedoucích pozicích a preferovali studium ekonomických, technických a průmyslových oborů, zatímco u katolíků převažovalo studium humanitních oborů a zdržovali se často u drobných řemesel. Weber si byl jistý, že tyto rozdíly jsou odrazem odlišné mentality těchto náboženských skupin (Nešpor, 2007).

Protestantismus tedy podle Webera měl kladný vliv na hospodářský růst. Přišel s hypotézou, že kapitalismus vznikl v souvislosti s rozmachem protestantské etiky. Zavádí pojem „duch kapitalismu“, který se vyznačuje příznačným ekonomickým chováním směřovaným k dlouhodobému dosahování zisku, přičemž nepovažuje zisk jen za nástroj k uspokojení materiálních potřeb, ale je cílem a je dokonce viděn jako smysl života.

Podnikání a výnos je pro „ducha kapitalismu“ věcí morálky a promarnění šance a mrhání časem je považováno za šílenství či až morální selhání. (Hamplová, 2009)

Zda měl Weber pravdu či nikoli je téma, o kterém se vedou diskuze až do současnosti a neexistuje zde společný postoj. U weberových kritiků se objevují vesměs stejné připomínky.

Mnoho úvah se točilo kolem otázky, zda kapitalismus vznikl až po protestantismu nebo naopak, což není dosud vyjasněno. Další kritici na rozdíl od Webera tvrdí, že volba náboženství byla důsledkem pragmatického uvažování a rozvážného ekonomického chování. Jiní autoři nesouhlasí s tvrzením, že katolická víra vytváří nepříznivé podmínky pro podnikání. Dokonce se u některých autorů objevuje názor, že katolicismus a kapitalismus zaujímají pozitivní vztah (Hamplová, 2009).

3.2 Empirické studie vlivu náboženství na ekonomický růst

Výzkum na téma souvislosti náboženství a ekonomického chování se rozdělí mezi dva proudy. První se orientuje na společenskou makroúroveň a hledá spojitost mezi náboženstvím dnešních společností, případně sociálních skupin a růstem ekonomiky. Druhý z nich zkoumá chování a postoje jedinců a mnohdy provádí komparaci různých náboženských skupin v jedné společnosti. (Hamplová, 2009)

Guiso L., Sapienza P. a Zingales L. (2002) se ve své studii zabývali náboženstvím a ekonomickými postoji. Analyzovali vliv náboženství (protestantismu, katolicismu, judaismu, hinduismu a buddhismu) na postoje lidí vůči spolupráci, vládě, ženám, právním normám, tržnímu hospodářství a hospodárnosti.

Výsledky jejich výzkumu ukázaly, že náboženství má pozitivní vliv na rozvoj postojů, které vedou k ekonomickému růstu. Především zaznamenali pozitivní vliv na postoje k právnímu systému, vládě a spolupráci mezi sebou. Negativně se vliv náboženství projevil u tolerance k ženám, která je nejnižší u muslimů. Nejméně tolerantní k přistěhovalcům jsou hinduisté a muslimové. Postoje k soukromému vlastnictví se různí, největší podporu nalézají hinduisté, katolíci a protestanti. Naopak nejméně je podporováno muslimy. Příslušníci náboženských skupin často kladou větší důraz na individuální odpovědnost, hospodárnost a jsou více přesvědčeni o spravedlivosti trhu.

Autoři došli k závěru, že křesťanství je nejvíce spojeno s postoji, které příznivě působí na růst ekonomiky. Důvěra protestantů k lidem a jejich právnímu systému je vyšší než u katolíků a jsou méně ochotni přijímat úplatky a podvádět na daních. Katolíci podporují soukromé vlastnictví dvakrát více než protestanti, staví se prospěch hospodářské soutěže a jsou více protržní. Naopak negativně působí na ekonomický růst postoje muslimů.

Barro a McCleary (2003) své práci zkoumali vliv náboženského vyznání a návštěvnosti kostelů (modliteben) na ekonomický růst. Analýza byla provedena na vzorku 59 zemí, které jsou oproti průměru bohatší a více křesťanské. Ze zemí, ve kterých převažuje islám, zahrnuli do výzkumu Pákistán, Malajsii, Bangladéš a Turecko. Jako země s převažujícími východními náboženstvími byly do výzkumu zařazeny Čína, Japonsko, Jižní Korea, Hongkong, Singapur, Taiwan a Thajsko.

Autoři přišli na velmi negativní souvislost mezi mírou urbanizace a náboženským přesvědčením. Zjistili, že zvýšení míry urbanizace vede ke snížení návštěvnosti modliteben. Pozitivní vliv na religiozitu zaznamenali u vzdělanosti. U zkoumání vlivu státního náboženství na zbožnost také zaznamenali pozitivní vliv. V důsledku dotací státním církvím roste návštěvnost modliteben. Naopak regulování církví vládou návštěvnost modliteben snižuje a také snižuje religiozitu obyvatelstva.

Na základě výsledků analýzy zjistili, že zvýšení návštěvnosti modliteben vedlo k poklesu ekonomického růstu. Oproti tomu vyšší náboženské přesvědčení, kdy je významná víra v nebe a peklo a také posmrtný život, vede ke zvýšení ekonomického růstu. Existuje zde náznak, že víra v peklo má silnější vliv na růst, než víra v nebe. Autoři jsou toho názoru, že silnější náboženské přesvědčení stimuluje růst, jelikož pomáhá udržet specifické individuální chování, které zvyšuje produktivitu. Argumentují, že vyšší návštěvnost modliteben zeslabuje ekonomický růst, protože vyšší návštěvnost znamená větší využití zdrojů ze strany náboženského sektoru a hlavní výstup tohoto sektoru, jímž je náboženské přesvědčení, zůstává konstantní. Výsledky neznamenaají, že vyšší docházka do kostela má čistě negativní vliv. Závisí na tom, do jaké míry povede zvýšení návštěvnosti modliteben věřícími k silnějšímu náboženskému přesvědčení, které ekonomický růst stimuluje.

Téma souvislosti náboženství a ekonomického růstu zkoumal také Grier (1997). Snažil se najít odpovědi na dvě otázky, zda náboženství ovlivňuje ekonomický růst a jestli má vliv na úroveň příjmů obyvatel. Svůj výzkum prováděl pro období 1961 – 1990 na 63 zemích,

kteře mají historickou zkušenost s kolonizací. Cílem jeho výzkumu je zjištění, zda má protestantismus pozitivní dopad na ekonomický růst, aby tak vysvětlil odlišnou ekonomickou úroveň protestantských zemí, které byly pod koloniální nadvládou Velké Británie a zemí katolických, které byly koloniemi Španělska a Francie.

Výsledky výzkumu potvrdili jeho hypotézu, že rozšíření protestantismu významně koreluje s růstem reálného HDP, a že protestantismus je opravdu jedním z faktorů ekonomického růstu. Z jeho výzkumu také zjistil, že bývalé kolonie Francie vykazují nižší reálný příjem na obyvatele než je průměr u bývalých kolonií Velké Británie. Výsledky tudíž i v druhé otázce dokazují, že protestantismus významně ovlivňuje ekonomický růst. Grier tímto potvrdil Weberovo tvrzení.

Hanssman (2000) došel k názoru, že především protestantský hodnotový systém podněcuje vysoké pracovní nasazení a ekonomickou efektivnost, což vychází z jejich morální kázně, sebezapření, tvrdé práce a systematického plánování budoucnosti. Prohlašuje, že protestantismus znamenal hlubokou kulturní revoluci.

Freeman (1986) zjistil, že návštěvnost kostela pozitivně působí na rozložení času, školní docházku, pracovní aktivitu a četnost sociálně deviantních aktivit (kriminálnita, drogy, alkohol). Několik dalších ekonomů upozorovalo výrazně nižší výskyt kriminality v zeměpisných oblastech s vyšší mírou náboženské příslušnosti.

Mangeloja (2005) se také přiklání k tvrzení, že napomáhá hospodářskému růstu. Také podle ní podporuje poctivost, zvyšuje hladinu důvěry, snižuje úroveň korupce a trestních činností, zvyšuje otevřenost národa k cizincům a celkovou otevřenost ekonomiky pro zahraniční investice a zaměstnance. Náboženství také může podporovat spořivost, která následně stimuluje investice, a tímto také ekonomický růst. Stejně tak může religiozita vést k vyšší zdravotní úrovni tím, že odrazuje od hříšných aktivit, jakými jsou užívání drog, pití alkoholu, hraní hazardních her, přejídání apod. Vyšší zdravotnická úroveň pak vede ke zvýšení produktivity práce.

Mangeloja ve své práci uvádí i empirii jiných autorů. Píše, že Beed a Beed předkládají jako negativní faktory náboženská omezení týkající se akumulace kapitálu, úvěrových trhů a úroků. Náboženství také může zvýšit přidělování zdrojů směrem k aktivitám církve (například budování katedrál), a proto dochází k odebírání zdrojů z aktivit volného trhu. Násilné chování a občanské nepokoje se mohou zvyšovat či snižovat v závislosti na typu náboženství. Několik

základních křesťanských přesvědčení se zdá v rozporu s hodnotami a morálkou moderního kapitalismu.

Existuje velké množství empirické literatury zabývající se vztahem náboženství a různých forem sociologických deviací, jakými jsou kriminalita, sebevraždy, rozvody, nemanželský sex apod. Typické výsledky těchto analýz říkají, že u mládeže vyrůstající ve vysoce náboženském prostředí je menší pravděpodobnost vykonávání trestné činnosti, užívání drog a alkoholu a provozování předmanželského sexu. Působení je zvláště silné u dětí vychovávaných ve striktních vyznáních nebo nábožensky homogenních komunitách.

Empirické studie se shodují ve zjištění, že vysoká míra náboženské aktivity má pozitivní účinky na duševní zdraví, snižuje stres a zvyšuje spokojenost. Několik epidemiologických studií potvrdilo velmi významné účinky náboženství na zdravotní stav. Příslušníci striktních náboženských skupin (Mormoni, Adventisté 7. Dne apod.) se dožívají vyššího věku a je u nich pozorován nižší výskyt rakoviny, srdečních chorob, mrtvice, vysokého krevního tlaku, protože denně dodržují několik omezení týkajících se zdraví (Mangeloja, 2005).

Sabina Alkire ve svém díle *Religion and Development* tvrdí, že se náboženství může přímo podílet na lidské prosperitě, spokojenosti a má také dopad na blahobyt. Alkire tvrdí, že se náboženství může stát problémem, pokud náboženští vůdcové nebo instituce zabraňují rozvoji nebo v něm vidí hrozbu, protože podporuje západní liberální světskou kulturu a lidská práva, nebo když je náboženství zástěrkou pro jiné motivy. (Mangeloja, 2005).

Hofstede došel ve svém výzkumu k přesvědčení, že náboženství vychází z kultury. Zjistil, že nejsilnější vliv, který vychází z kulturních znaků, je vyhýbání se nejistotě. Katolíci a pravoslavní křesťané, židé a muslimové se vyhýbají nejistotě ve velké míře. Oproti těmto náboženským skupinám se ukazují v rámci tohoto znaku být velmi odlišní buddhisté a hinduisté, kteří se nejistotě vyhýbají v nízké míře. Jsou zde však určité výjimky. První z nich je Japonsko, které vykazuje vysokou míru vyhýbání se nejistotě. Druhá výjimka se vyskytuje u společností, ve kterých je převládajícím náboženstvím protestantismus, v nich je míra vyhýbání se nejistotě na nízké úrovni. Jiným kulturním znakem, který zkoumal, je nízká účast na moci, u něhož zjistil, že převládá u katolíků a hinduistů, na rozdíl od protestantů a muslimů. Při analýze kulturního ukazatele týkajícího se poměru pohlaví zjistil, že ve společnosti, ve kterých se vyskytuje vysoký poměr žen, probíhá rychleji sekularizace. Z výsledků jeho výzkumu vyvodil závěr, že náboženství, která jsou orientována na dogmata

jako islám, se můžou stát brzdou ekonomického růstu, zatímco náboženství, která se orientují na ctnosti jako hinduismus, můžou ekonomický růst podporovat (Noland, 2005).

Filipová (2012) ve své práci provedla výzkum vlivu různých náboženských vyznání, hodnot a postojů. Jejím cílem bylo zjistit, zda se protestanti výrazněji odlišují od jiných náboženských vyznání v hodnotách a postojích, které přispívají k hospodářskému růstu. Svou analýzu rozdělila do dvou částí. V první části zkoumala celkový dopad náboženského vyznání na vzorku 71 zemí. V druhé části se zabývala dominantními náboženstvími zemí a rozdílnostmi v hodnotách a postojích mezi náboženskými vírami, které byly posuzovány zvlášť pro protestantské, katolické, pravoslavné a muslimské země.

První část analýzy zkoumala 12 postojů – obecnou důvěru, toleranci a respekt k ostatním lidem, hospodárnost, postoje ke svobodě podniků a nerovnosti příjmů. Výsledky se ukázaly být překvapivé, zvláště v případě obecné důvěry, jelikož ta bývá zdůrazňována jako pozitivní faktor pro hospodářskou výkonnost a většinou je připisována protestantům. Filipová zjistila, že statisticky významné odlišnosti mezi protestanty a ostatními náboženskými vírami neexistují a u muslimů, židů a hinduistů byl zaznamenán vyšší stupeň důvěry. Protestanté mají rozhodně lepší postoje ohledně hospodářských výsledků. Co se týče postoje k tvrdé práci, pouze židé ji považují za méně důležitou než protestanti, hinduisté ji naopak přikládají ještě větší důležitost. Některé postoje se ukázaly být v souladu s předpoklady. Podvádění na daních je více ospravedlnitelné mezi židy, katolíky a lidmi bez vyznání. Přijetí úplatku také více ospravedlňují katolíci a lidé bez vyznání. Muslimové, hinduisté a pravoslavní preferují vládní vlastnictví firem a muslimové mají také konzervativnější postoje k ženám.

V druhé části výzkumu dominantních náboženství v zemi se ukázaly výrazné rozdíly mezi některými náboženskými vírami. V případě důvěry existuje výrazný rozdíl mezi protestanty a ostatními náboženskými vyznáními. Co se týče dalších postojů, protestanti se neukazují být silnější v postojích, které vedou k ekonomickému růstu. Filipová tedy ve své práci nepotvrdila hypotézu, že protestantské hodnoty a postoje ovlivňující hospodářský růst, jsou výrazně vyšší.

Je dokázáno, že vzdělání je významnou složkou lidského kapitálu a spolu s fyzickým kapitálem a technologickým pokrokem patří ke klíčovým faktorům ovlivňujícím ekonomický růst. Filipová a Bednařík (2009) provedli společně analýzu vzájemného vztahu mezi vzděláním a náboženstvím.

Výzkum byl proveden pro 110 zemí roztríděných do dvou klastrů s podobnými vlastnostmi. Byly použity čtyři proměnné – náboženství, politický režim, průměrná délka vzdělávání a HDP na obyvatele. Zkoumaná náboženství zahrnovala křesťanství (protestantské, katolické, pravoslavné, africké), islám, judaismus, hinduismus, buddhismus, konfucianismus a domorodá, animistická a tradiční náboženství. Vzdělání bylo pro výzkum rozděleno do čtyř skupin – bez vzdělání, primární, sekundární, terciární.

Do první kategorie „bez vzdělání“ se zařadilo 14 zemí s nejnižším vzděláním, které vykazují nejnižší HDP na obyvatele a vládnou v nich autokratické režimy. Ze 79 % náleží do této kategorie islámské země a z 14,3 % země s domorodými a animistickými náboženstvími.

V kategorii „primární“ se umístilo 33 zemí se středním HDP na úrovni 2 669 \$ a nestabilními a většinou autokratickými režimy. Jedná se převážně o islámské země a země s křesťanstvím smíšeným s tradičními vírami. HDP je v této kategorii oproti předešlé vyšší o 253,9 %. Již zde vidíme významné vzájemné působení. „Sekundární“ vzdělání je spojeno s nestabilními a nedemokratickými režimy a většina zemí se hlásí ke katolickému a pravoslavnému křesťanství a islámu. V této kategorii dosahuje HDP na obyvatele 6 126 \$, což opět znamená změnu oproti kategorii předchozí. Kategorie „terciární“ představuje další velkou změnu v úrovni HDP na obyvatele. Oproti předešlé kategorii je vyšší o 353,9 % a medián HDP na obyvatele překračuje 20 000 \$. Zahrnuje převážně demokratické režimy a protestantské a katolické náboženské vyznání. Nejvyšší úrovně vzdělání „terciární horní“ dosáhlo pouze 5 demokratických zemí, vykazujících nejvyšší HDP na obyvatele s protestantským náboženstvím.

36,4 % protestantských zemí dosahuje nejvyššího vzdělání, 54,5 % terciárního a 9,1 % vyššího sekundárního vzdělání. Katolíci dosahují především terciárního a sekundárního vzdělání, pouze 2,9 % je zahrnuto v nejvyšší horní terciární kategorii. Judaismus je reprezentován pouze jednou zemí, která spadá do kategorie terciární. Terciárního vzdělání dosáhlo také 16,7 % buddhistických zemí, 9,1 % zemí s pravoslavnou vírou a 7,7 % křesťanských zemí s prvky tradičních náboženství. Naopak islámské země dosahují nejvýše sekundárního vzdělání (25,9 %), v kategorii primární je zahrnuto 33,3 % a v kategorii bez vzdělání je dokonce 40,7 % muslimských zemí.

Filipová a Bednařík ve svém výzkumu prokázali, že protestantismus je spojen s nejvyšší úrovní vzdělání. Následuje ho katolicismus a judaismus. Ortodoxní křesťanství,

hinduismus a buddhismus vykazují nižší úroveň vzdělání. Země s islámským náboženstvím mají nejnižší úroveň vzdělání.

3.3 Vliv islámu na ekonomický růst

V literatuře zkoumající vliv islámu se objevují protichůdné názory. Nejčastěji se setkáváme s tvrzením, že zaostalost muslimských zemí je zapříčiněna islámským náboženstvím.

Tématem islámu se velmi rozsáhle zabývá Timur Kuran, který se věnoval této problematice v mnoha svých dílech. Hlavním tématem Kuranovi kritiky je, že některé islámské zákony a instituce zabraňovaly dlouhodobému ekonomickému růstu na Středním východě. Přisuzuje Koránu zákaz zájmově orientované smlouvy jako zásadního faktoru pro selhání finanční modernizace a rozvoje finančních institucí, které by mohly konkurovat evropským ekonomikám. Podle Kurana instituce jako islámské právo obchodních partnerství omezovalo kontinuitu podnikání, islámský dědický systém bránil akumulaci kapitálu, náboženská nadace utlumovala shromažďování zdrojů a islámský právní systém oslaboval soukromé organizace. Kuran tvrdí, že se tyto instituce staly zdrojem neefektivnosti. Když impuls pro finanční modernizaci nakonec přišel ze zahraničí, tradiční instituce islámu blokovaly cestu finančnímu rozvoji (Kuran, 2005).

Balla a Johnson (2009) srovnávají vývoj francouzských a osmanských fiskálních institucí, kde obě země zaměstnávaly zdaňované farmáře jako soukromé prostředky pro získávání příjmů. Každá z těchto zemí na počátku 17. století čelila finanční krizi vedoucí k odlišnému institucionálnímu dopadu. Ve Francii byla koalice výběřčích daní úspěšná a zabránila monarchovi v zavedení kolektivních akčních cen. Oproti tomu výběřčí daní v Osmanské říši čelili nadále nadměrným transakčním nákladům. Proto byly fiskální smlouvy mnohem bezpečnější ve Francii než v Osmanské Říši. Tímto by bylo možné vysvětlit, proč se instituce ve Francii upevnily, zatímco Osmanská Říše se zhroutila a nakonec se v 19. století rozpadla.

Rubin (2011) tvrdí, že institucionální rozdíly mezi islámem a křesťanstvím přispěly k širší ekonomické divergenci. Toto demonstroval prostřednictvím metody teorie her, modelující rozpor mezi politickými a náboženskými autoritami na Středním východě a na

Západě. Výsledek modelu je závislý na míře, ve které islámská politická autorita získala svou legitimitu od duchovenstva. Jedná se o mechanismus zpětné vazby, kde by zlepšení ekonomických podmínek v Evropě vedlo k uvolnění úrokových omezení a současně snížilo schopnost církve. Tato interakce se v muslimském světě i přes podobné ekonomické podmínky neuskutečnila.

Noland (2005) na základě výsledků své empirické studie odmítá tvrzení, že islám zapříčiňuje zpomalení ekonomického růstu a přisuzuje ho nepříznivým historickým skutečnostem.

Malik (2011) poukazuje na několik nedostatků studií Kurana. Tvrdí, že dlouhodobá divergence je v podstatě historický argument založený na dedukci a souboru hypotetických tvrzení. Zatímco některá tvrzení jsou podporována „selektivními empirickými důkazy“, tedy pracemi prováděnými Kuranem a jeho týmem výzkumníků, ustřední argument Kurana stále zůstává neopodstatněný. Malik zastává názor, že kuranova analýza v nejlepším případě upozorňuje na různé překrývající se jevy, ale bez empiricky prokázané příčinné souvislosti mezi nimi. Podle Malika existuje souhrn příčin, o něž se opíral úspěch některých evropských národů, jako jsou geografické výhody, obchodní úspěch a politická ekonomie. Evropských obchodních úspěchů nebylo dosaženo samotnými vnitřními procesy, ale pomohla jim kombinace obchodu, nátlaku a kolonizování. V tomto pozadí mezistátní hospodářské soutěže, zámořské expanze a dálkového obchodu, evropské firmy vymyslely nové organizační formy a mechanismy financování, které se nakonec projeví jako neosobní a trvale žijící organizace, s odděleným vlastnictvím a řízením a mobilizací dlouhodobého kapitálu. Mnohé z těchto právních a firemních inovací byly částečně reakcí na potřeby států vedoucích války a zámořských obchodních podniků. Malik uvádí jako příklad vznik Východoindické společnosti.

Chapra (2008) ve své esaji řeší příčiny zaostalosti muslimského světa. Vyhýbá se redukcionismu Kurana ve snaze zhodnotit souhrn možných politických, sociálních a ekonomických příčin vedoucích k zaostávání muslimské společnosti. Snaží se přijít na vysvětlení přetrvávajícího zbídačení muslimského světa a kriticky analyzovat literaturu, která považuje Islám za příčinu zaostalosti těchto zemí.

Odmítá tvrzení, že instituce Islámu jsou zodpovědné za úpadek muslimů. Tvrdí, že Islám je sám obětí, nikoli spouštěcím mechanismem. Vysvětluje, že spouštěcím mechanismem muslimského úpadku byla politická nezákonnost, zavedení dědičného

nástupnictví bez souhlasu komunity. Dále vysvětluje, že virus politické nezákonnosti postupně nakazil všechny ostatní aspekty společnosti a ekonomiky. Muslimský svět začal ztrácet dynamiku vývoje, což Islám zapříčinil do té míry, že nebyl schopen úspěšně řešit vnější šoky, které se vyskytly. Nemohl zabránit kolonizaci prováděnou evropskými zeměmi.

Chapra dále tvrdí, že politická nezákonnost a absence demokracie byly zodpovědné za přetrvávající zaostalost muslimského světa. Vysvětluje, že nedostatek demokratických hodnot v politické oblasti postupně postihl jiné socio-ekonomické a politické instituce v muslimských zemích. Uvádí, že to mělo silně negativní dopad na svobodu tisku vedoucí k nedostatku transparentnosti, zneužívání veřejných prostředků, korupci, špatné veřejné správě a bezpráví. To snižuje důvěru mezi vládou a lidmi a vede k sociální a politické nestabilitě, což je jeden z důležitých faktorů brzdících ekonomický růst. Chapra dále tvrdí, že nezákonnost v politické oblasti ovlivnila vývoj islámského práva fiqhu, které mělo obrovské negativní dopady na muslimskou společnost.

Chapra vysvětluje, že nerespektování islámských hodnot v politické oblasti zůstává i nadále kořenem nesouhlasu mezi vyznavači islámského práva a vládci. Svědomitější a hlasitější byli potrestáni a pronásledováni. Nakonec byli omezeni pouze na své náboženské školy a ztratili kontakt s rychle se měnícím prostředím. V důsledku toho se islámské právo nevyvíjelo s požadavky doby a stalo se stagnujícím. To utlumilo dynamiku muslimské komunity, kterou měla v dřívějších dobách. Chapra zastává názor, že všechny tyto faktory negativně ovlivnily rychlost vývoje.

4 Vlastní analýza vlivu kultury na ekonomický růst – komparace ekonomických postojů a hodnot ve vybraných kulturách

Analyzuji vliv klíčové složky kultury, kterou je náboženství, na postoje, které ovlivňují ekonomické chování. Podstatou této analýzy je komparace těchto postojů mezi jednotlivými náboženskými skupinami a vyhodnocení jejich významu pro ekonomický růst.

Pro svou vlastní analýzu používám data z World Values Survey (WVS), což je světový výzkumný projekt, zkoumající lidské hodnoty a postoje, jejich změnu v průběhu času a dopad na politickou, sociální a ekonomickou oblast. Od roku 1981 provádí celosvětový tým vědců

reprezentativní národní průzkumy v téměř 100 státech světa. WVS je jediným zdrojem empirických dat, který zahrnuje většinu světové populace. Údaje z WVS jsou používány vládami po celém světě i mezinárodními organizacemi jako jsou Organizace spojených národů a Světová banka.

V letech 1981 – 2007 bylo provedeno pět vln průzkumů, které zahrnují odlišný soubor zemí. Můj výzkum se zakládá na datech ze čtvrté vlny, která pokrývá 71 zemí či regionů světa a pozoruje 102 264 jednotlivců.

Postoje k práci

Postoje k práci jsou nepochybně velice důležitým prvkem, který má dopad na ekonomickou výkonnost. Tyto postoje jsou zásadní pro rozhodování a činnosti, které působí na fungování různých organizací, na produktivitu práce apod.

Důležitost práce a volného času v životě

Nejvyšší důležitost práci v životě přikládají hinduisté, z nichž 78,1 % ji vidí jako velmi důležitou, naopak volnému času přikládají nejnižší důležitost. Opačný postoj zauímají židé, pro které je ze všech těchto náboženských skupin volný čas nejdůležitější a práce důležitá nejméně. 11,10 % Židů přikládá práci malou nebo žádnou důležitost, u Hinduistů je to pouze 4,2 %. Katolíci dle těchto údajů přisuzují práci vyšší význam než protestanti.

Pokud jsou tedy hinduisté nejvíce pracovití, měli by v tomto ohledu nejvíce napomáhat ekonomické výkonnosti, židé naopak nejméně. Ačkoli jsou však rozdíly v procentech zanedbatelné, není možné z těchto postojů vyvodit významnější vliv na ekonomiku. Práce je důležitá pro všechny tyto náboženské skupiny.

Tab. 3. 1. Důležitost práce

	Průměr	Buddhisté	Hinduisté	Židé	Muslimové	Protestanti	Katolíci
Velmi důležitá	66,38%	55,50%	78,10%	59,40%	76,70%	61,90%	66,70%
Spíše důležitá	25,63%	35,10%	17,70%	29,50%	16,00%	28,70%	26,80%
Nepříliš důležitá	5,50%	7,50%	3,00%	7,50%	4,80%	5,90%	4,30%
Nedůležitá	2,50%	1,90%	1,20%	3,60%	2,50%	3,60%	2,20%

Zdroj: World Values Survey, vlastní zpracování.

Tab. 3. 2. Důležitost volného času

	Průměr	Buddhisté	Hinduisté	Židé	Muslimové	Protestanti	Katolíci
Velmi důležitý	30,77%	26,50%	29,10%	36,40%	29,10%	31,40%	32,10%
Spíše důležitý	40,93%	52,60%	37,00%	42,60%	39,00%	36,10%	38,30%
Nepříliš důležitý	16,80%	18,90%	24,70%	15,30%	24,90%	8,40%	8,60%
Nedůležitý	11,48%	2,00%	9,20%	5,70%	6,90%	24,10%	21,00%

Zdroj: World Values Survey, vlastní zpracování.

Práce ve srovnání s volným časem

Následující tabulka ukazuje, jakou váhu přiřkládají analyzované náboženské skupiny práci (včetně práce v domácnosti a ve škole) ve srovnání s volným časem. Ukázalo se, že pro protestanty je práce ve srovnání s volným časem nejdůležitější, oproti průměru o zhruba 13 p. b. Na druhém místě jsou kousek za protestanty muslimové. Na třetím místě je práce v životě hodnotnější než volný čas pro katolíky, oproti protestantům je to méně o skoro 5 p. b. Nejméně hodnotná je opět pro židy, kteří jsou nejvíce pro rovnoměrné rozložení práce a volného času. Práci přisuzuje vyšší hodnotu pouze 21,5 % židů, což je obrovský rozdíl oproti ostatním skupinám, oproti protestantům a muslimům dokonce trojnásobně nižší. Volný čas se opět ukázal nejméně hodnotný pro hinduisty, a to s velmi významným rozdílem oproti

ostatním náboženským skupinám. Hinduisté, stejně jako židé, preferují z těchto skupin nejvíce vyváženost práce a volného času.

Oproti předchozí kategorii je zde už možné vyvodit jisté ekonomické důsledky těchto postojů, a to především u židů. Ti ve výrazné míře oproti ostatním preferují volný čas na úkor práce, což se v ekonomické výkonnosti projeví negativně. Naopak pozitivní vliv na ekonomickou výkonnost má postoj protestantů, muslimů a také katolíků.

Tab. 3. 3. Práce ve srovnání s volným časem

	Průměr	Buddhisté	Hinduisté	Židé	Muslimové	Protestanti	Katolíci
Volný čas má větší hodnotu, než práce	8,63%	6,80%	1,70%	18,50%	8,30%	9,70%	6,80%
2	8,92%	13,40%	4,20%	19,60%	6,10%	4,60%	5,60%
3	30,25%	32,80%	39,50%	40,40%	21,20%	20,40%	27,20%
4	19,62%	25,30%	24,80%	12,00%	21,30%	16,70%	17,60%
Práce má větší hodnotu než volný čas	32,53%	21,60%	29,80%	9,50%	43,00%	48,50%	42,80%

Zdroj: World Values Survey, vlastní zpracování.

Výše příjmů

Hinduisté mají největší procento vysokých příjmů a zároveň nejnížší procento nízkých příjmů, což je zcela v souladu s výše zjištěnými přístupy k důležitosti práce pro tuto náboženskou skupinu. Nejnížší procento vysokých příjmů mají muslimové, oproti průměru nižší o zhruba 8,5 p. b., přičemž mají nejvyšší procento nízkých a středních příjmů. Překvapivý je výsledek u protestantů, kteří jsou v úrovni vysokých i středních příjmů na předposledním místě. Židé mají nejnížší procento středních příjmů, a ve vysokých příjmech jsou na druhém místě, stejně jako v úrovni příjmů nízkých.

Zde můžeme vidět, že hinduisté, kteří přikládají nejvyšší důležitost práci, mají také nejvyšší úroveň příjmů. Židé, kteří jsou pracovití nejméně, sice jsou ve větší míře zastoupeni ve vysoké úrovni příjmů, avšak střední úroveň příjmů je oproti ostatním skupinám výrazně nižší.

Tab. 3.4. Výše příjmů

	Průměr	Buddhisté	Hinduisté	Židé	Muslimové	Protestanti	Katolíci
Nízký	32,18%	33,40%	21,00%	34,70%	37,70%	34,30%	32,00%
Střední	35,70%	35,80%	37,00%	29,80%	38,80%	35,40%	37,40%
Vysoký	32,17%	30,80%	42,10%	35,50%	23,50%	30,40%	30,70%

Zdroj: World Values Survey, vlastní zpracování.

Nejdůležitější aspekt při výběru práce

Nejdůležitějším aspektem při rozhodování o výběru zaměstnání se ukázala být bezpečnost práce bez rizika s průměrem 35,05 %. Nejpodstatnější je pro hinduisty, buddhisty, katolíky a protestanty. Skoro stejně důležitý je v průměru dobrý příjem, který je podstatným aspektem při výběru zaměstnání nejvíce u muslimů (46,1 %), ale také u hinduistů (40,2 %), u kterých se ukázaly tyto dva aspekty jako téměř stejně důležité. Významným je také pro židy, katolíky a protestanty. Vykonávání důležité práce se ukázalo jako nejdůležitější kritérium pro židy (38,3 %). U všech ostatních náboženských skupin je až na třetím místě.

V případě, že považujeme dobře placenou práci jako pozitivní faktor pro ekonomický růst, jelikož se promítne v národním důchodu, jsou opět muslimové a hinduisté skupiny mající pozitivní vliv na ekonomický růst.

Tab. 3. 5. Nejdůležitější aspekt při výběru zaměstnání

	Průměr	Buddhisté	Hinduisté	Židé	Muslimové	Protestanti	Katolíci
Dobrý příjem	34,20%	23,00%	40,20%	32,40%	46,10%	31,40%	32,10%
Bezpečná práce bez rizika	35,05%	40,10%	41,50%	20,00%	34,30%	36,10%	38,30%
Práce s lidmi, které mají rádi	9,45%	16,10%	6,40%	9,30%	7,90%	8,40%	8,60%
Vykonávat důležitou práci	21,30%	20,80%	11,90%	38,30%	11,70%	24,10%	21,00%

Zdroj: World Values Survey, vlastní zpracování.

Práce jako povinnost vůči společnosti

Práci jako povinnost vůči společnosti vnímají nejvíce hinduisté (81,5 %) a muslimové (79,8 %). Na třetím místě jsou buddhisté (75,6 %). Následují katolíci a protestanti, židé vnímají z těchto náboženských skupin práci jako povinnost vůči společnosti nejméně, a to v 65,6 %.

Tento postoj v sobě zahrnuje morální odpovědnost vůči společnosti. U hinduistů a muslimů je nejvyšší, což je rozhodně pozitivním faktorem, který může mít velmi dobrý vliv na ekonomickou oblast. Židé v tomto směru opět vykazují nejvíce negativní postoj.

Tab 3. 6. Práce je povinnost vůči společnosti

	Průměr	Buddhisté	Hinduisté	Židé	Muslimové	Protestanti	Katolíci
Silný souhlas	31,17%	22,60%	40,10%	37,30%	40,90%	20,30%	25,80%
Souhlas	42,55%	53,00%	41,40%	28,30%	38,90%	48,20%	45,50%
Neví	14,13%	16,40%	10,30%	14,60%	11,00%	16,90%	15,60%
Nesouhlas	9,88%	6,60%	7,40%	15,30%	7,20%	12,00%	10,80%
Silný nesouhlas	2,28%	1,40%	0,80%	4,60%	2,00%	2,60%	2,30%

Zdroj: World Values Survey, vlastní zpracování.

Postoj k soutěživosti – dobrá nebo zdraví škodlivá

Postoje k soutěživosti se celkově ukázaly jako kladné u všech náboženských skupin. Při sečtení procent postojů, které jsou na škále blíže pozitivnímu názoru na soutěživost, a postojů, které jsou blíže negativnímu názoru, vyjde v průměru 80,98 %, od něhož se jednotlivé náboženské skupiny odklánějí v minimální míře. Na prvním místě v pozitivním postoji pro soutěživost jsou hinduisté (84,7 %), jen o 1,7 p. b. méně protestanti, následují buddhisté a muslimové. Nejméně jsou pro soutěživost židé, a to v 76,7 %.

Soutěživost nepochybně pozitivně působí na výkonnost ekonomiky, je postojem vedoucím ke konkurenční společnosti. Vzhledem k vysokému procentu postojů příklánějících se k názoru, že soutěživost je dobrá, je možné vyvodit závěr, že všechny tyto náboženské skupiny ovlivňují v této souvislosti ekonomiku pozitivně, nejméně však opět židé, naopak nejvíce hinduisti a protestanti.

Tab. 3. 7. Soutěživost – dobrá nebo zdraví škodlivá

	Průměr	Buddhisté	Hinduisté	Židé	Muslimové	Protestanti	Katolíci
Dobrá	32,58%	18,20%	52,70%	33,30%	40,00%	25,50%	25,80%
2	10,30%	11,80%	2,00%	10,10%	10,10%	15,70%	12,10%
3	12,40%	16,80%	8,30%	7,90%	11,70%	15,90%	13,80%
4	9,83%	15,00%	1,30%	11,90%	8,30%	12,00%	10,50%
5	15,87%	19,80%	20,40%	13,50%	11,20%	13,90%	16,40%
6	5,38%	6,80%	0,80%	7,80%	5,20%	5,50%	6,20%
7	3,70%	3,80%	4,70%	3,40%	2,90%	3,30%	4,10%
8	2,90%	2,70%	0,40%	3,50%	3,20%	3,60%	4,00%
9	1,60%	1,20%	0,20%	2,70%	1,80%	1,70%	2,00%
10	5,37%	3,90%	9,10%	5,90%	5,50%	2,80%	5,00%

Zdroj: World Values Survey, vlastní zpracování.

Důležitost šance na povýšení v zaměstnání

Mít šanci na povýšení v zaměstnání je výrazně nejdůležitější pro muslimy (65,5 %). Mnohem menší důležitost šanci na povýšení přikládají všechny ostatní náboženské skupiny. Nejmenší důležitost jí přikládají buddhisté, protestanti a hinduisté.

Tab. 3. 8. Důležitost šance na povýšení v zaměstnání

	Průměr	Buddhisté	Hinduisté	Židé	Muslimové	Protestanti	Katolíci
Ne	60,45%	71,30%	68,40%	63,10%	34,50%	69,20%	56,20%
Ano	39,55%	28,70%	31,60%	36,90%	65,50%	30,80%	43,80%

Zdroj: World Values Survey, vlastní zpracování.

Důležitost vykonávání povolání užitečného pro společnost

Důležitost vykonávání zaměstnání užitečného pro společnost je postojem, který se u zkoumaných náboženství v obrovské míře liší. Zatímco buddhisté mu přikládají důležitost pouze v 15,6 %, pro muslimy je důležitost vyšší o neuvěřitelných 71,1 p. b., a je tak nejvyšší ze zkoumaných skupin.

Při předpokladu, že užitečné zaměstnání pro společnost je takové, které přispěje k její vyšší ekonomické výkonnosti, muslimové v rámci tohoto aspektu vlivu na ekonomický růst bezkonkurenčně vedou.

Tab. 3. 9. Důležitost vykonávání zaměstnání užitečného pro společnost

	Průměr	Buddhisté	Hinduisté	Židé	Muslimové	Protestanti	Katolíci
Ne	57,93%	84,40%	60,60%	70,60%	13,30%	66,50%	52,20%
Ano	42,70%	15,60%	39,40%	29,40%	86,70%	33,50%	47,80%

Zdroj: World Values Survey, vlastní zpracování.

Politika a společnost

Nejdůležitější prvotní zájem ekonomiky

Při zkoumání otázky, týkající se nejdůležitějšího zájmu ekonomiky, jasně zvítězila důležitost stability ekonomiky. Nejvyšší význam jí přikládají buddhisté, a to ze 60,70 %. Velkou důležitost jí také přisuzují protestanti, katolíci a muslimové (kolem 55 %). Pro hinduisty a židy je však také velmi významná, a to zhruba ze 40 %. Pokrok směrem k více lidštější společnosti je druhým nejvýznamnějším zájmem a nejvíce by si ho přáli židé (33,6 %). Hned v zápětí se umístil boj proti zločinu, kterému přisuzují z těchto skupin největší důležitost hinduisté (33,7 %), nejnižší naopak buddhisté (4,3 %). Přikládání větší hodnoty ideálům než penězům se jeví jako nejvýznamnější cíl ekonomiky pouze v průměru 8,57 %.

Pro ekonomickou výkonnost je zde stěžejním faktorem stabilita ekonomiky. Jestliže se v chování zkoumaných náboženských skupin odráží tento postoj pro stabilitu ekonomiky, nejvíce pozitivní vliv na ekonomiku mají buddhisté, menší, ale přesto významný je u katolíků, protestantů a muslimů, nejnižší pak u židů a hinduistů.

Tab. 3. 12 Nejdůležitější prvotní zájem ekonomiky

	Průměr	Buddhisté	Hinduisté	Židé	Muslimové	Protestanti	Katolíci
Stabilní ekonomika	51,53%	62,70%	39,60%	41,20%	54,10%	55,70%	55,90%
Pokrok od neosobní k lidštější společnosti	20,27%	23,80%	14,30%	33,60%	18,00%	15,20%	16,70%
Přikládat větší hodnotu ideálům než penězům	8,57%	4,30%	12,40%	6,30%	10,70%	8,40%	9,30%
Bojovat proti zločinu	19,65%	9,30%	33,70%	18,90%	17,10%	20,70%	18,20%

Zdroj: World Values Survey, vlastní zpracování.

Rovnostářská nebo konkurenční společnost

Následující tabulky ukazují názory na dnešní společnost - zda je více rovnostářská nebo konkurenční, a jak by se do budoucna měla vyvíjet.

Dnešní společnost je viděna v průměru 43,94 % jako více konkurenční 40,06 % průměru ji považuje za více rovnostářskou. Buddhisté se nejvíce (v 58,6 %) přiklánějí k názoru, že je více konkurenční, naopak za nejvíce rovnostářskou je považována hinduisty (v 61,3 %). Jako převážně rovnostářskou ji také vidí židé (53,6 %), u ostatních náboženských skupin převažuje vnímání společnosti jako více konkurenční.

Tab. 3. 10. Je současná společnost více rovnostářská nebo konkurenční?

	Průměr	Buddhisté	Hinduisté	Židé	Muslimové	Protestanti	Katolíci
Rovnostářská	24,58%	7,10%	48,90%	32,20%	20,40%	17,70%	21,20%
Spíše rovnostářská	15,48%	13,10%	12,40%	21,40%	15,00%	14,40%	16,60%
Neví	16,02%	21,20%	10,80%	12,50%	16,70%	15,50%	19,40%
Spíše konkurenční	22,92%	39,10%	12,80%	14,30%	28,90%	23,50%	18,90%
Konkurenční	21,02%	19,50%	15,10%	19,60%	19,00%	28,90%	24,00%

Zdroj: World Values Survey, vlastní zpracování

Názory na to, jaká by v budoucnosti měla být, mají v průměru pouze zanedbatelný rozdíl (0,82 p. b.). Konkurenční společnost by si nejvíce přáli buddhisté (61,5 %). Naopak pro rovnostářskou společnost jsou nejvíce židé (60 %) a také velké procento muslimů (50,5 %). Katolíci vidí společnost jako více konkurenční a do budoucna by ji chtěli více rovnostářskou. Je zajímavé, že více konkurenční společnost, než takovou, jak ji vidí dnes, by chtěli buddhisté a hinduisté, u ostatní náboženských skupin v přání do budoucnosti ubývají oproti současnému pohledu procenta u konkurenční, a rostou procenta u rovnostářské společnosti. Výsledky jsou poměrně zajímavé, jelikož by se dalo předpokládat, že právě protestanti budou podporovat konkurenční společnost, naopak např. hinduisté budou pro více rovnostářskou.

Pro ekonomiku je velice důležitým faktorem konkurenční prostředí, z toho lze vyvodit, že buddhisté a hinduisté zaujímají postoj, který je pozitivní pro vliv na ekonomický rozvoj.

Tab. 3. 11. Měla by být v budoucnosti společnost více rovnostářská nebo konkurenční?

	Průměr	Buddhisté	Hinduisté	Židé	Muslimové	Protestanti	Katolíci
Rovnostářská	27,37%	9,00%	30,70%	41,80%	30,80%	21,90%	30,00%
Spíše rovnostářská	16,82%	14,40%	12,50%	18,20%	19,70%	18,30%	17,80%
Neví	12,43%	15,00%	9,50%	12,70%	10,60%	12,90%	13,90%
Spíše konkurenční	19,02%	36,40%	17,00%	9,00%	17,60%	16,90%	17,20%
Konkurenční	24,35%	25,10%	30,50%	18,20%	21,30%	29,90%	21,10%

Zdroj: World Values Survey, vlastní zpracování.

Hodnoty, které předávají dětem

Hospodárnost a spořivost

Důležitost učit děti hospodárnosti a spořivosti je v průměru 38,23 %, pro zbylých 61, 77 % toto není důležité. Předávat dětem tuto kvalitu se snaží především hinduisté (60,7 %) a také buddhisté (52,4 %). Pro více než tři čtvrtiny židů není učení dětí hospodárnosti důležité. Jako nepodstatné se to jeví také téměř třem čtvrtinám protestantů, dvěma třetinám muslimů a jen o něco méně katolíků.

Hospodárnost a šetřivost jsou vlastnosti, u kterých je dopad na ekonomiku velmi zřejmý, samozřejmě ve velké míře pozitivní, našetřené peníze mohou být investovány a investice jsou pro ekonomickou prosperitu vysoce významné. Skupiny, které mají v rámci tohoto postoje pozitivní vliv na ekonomický růst, jsou hinduisté a buddhisté. Nejméně jsou to opět židé.

Tab. 3. 12. Důležitost učit děti hospodárnosti a spořivosti

	Průměr	Buddhisté	Hinduisté	Židé	Muslimové	Protestanti	Katolíci
Ne	61,77%	47,60%	39,30%	78,50%	68,90%	73,50%	62,80%
Ano	38,23%	52,40%	60,70%	21,50%	31,10%	26,50%	37,20%

Zdroj: World Values Survey, vlastní zpracování.

Těžká práce

Důležitost učit děti tvrdé práci je bezkonkurenčně nejvyšší u hinduistů (83,6 %), což s ohledem na předešlé výsledky jejich postojů k práci není žádným překvapením. Na tomto základě není také překvapující, že nejmenší důležitost tomuto přikládají židé (70,3 %). Na druhém místě je důležité učit děti tvrdé práci pro muslimy, na třetím pro buddhisty. Avšak u katolíků a protestantů také procento (kolem 50 %) není zanedbatelné.

Tento postoj je jistě významným pro pracovní morálku dětí, až vyrostou. S přihlédnutím k výše uvedenému zjištění, že je pro hinduisty nejvyšší důležitost práce vidíme, že jsou hinduisté k tomuto postoji od malička vychováváni, zatímco židovské děti nejsou vedeny k tvrdé práci.

Tab. 3. 13. Důležitost učit děti tvrdé práci

	Průměr	Buddhisté	Hinduisté	Židé	Muslimové	Protestanti	Katolíci
Ne	44,63%	42,90%	16,40%	70,30%	38,10%	51,80%	48,30%
Ano	55,37%	57,10%	83,60%	29,70%	61,90%	48,20%	51,70%

Zdroj: World Values Survey, vlastní zpracování.

Dobré mravy

Důležitost učit děti dobrým mravům se ukázala jako největší pro protestanty (82,2 %) a protestanty (75,1 %). Ostatní náboženské skupiny jí však také přikládají velkou významnost, nejmenší procento se ukázalo u buddhistů (66,1 %), což je zajímavé z hlediska jejich víry, kde dobré mravy hrají, nebo by aspoň měly hrát, velice důležitou roli.

Dobré mravy mají nepochybně vliv na mnoho částí ekonomického života. Mravní lidé vedou slušný a poctivý život, chodí do práce, vyhýbají závislostem, apod. Morální společnost lépe ekonomicky prosperuje. Z tohoto hlediska se u všech těchto náboženských skupin ukazuje postoj pozitivně ovlivňující výkonnost ekonomiky.

Tab. 3. 14. Důležitost učit děti dobrým mravům.

	Průměr	Buddhisté	Hinduisté	Židé	Muslimové	Protestanti	Katolíci
Ne	Ne	24,32%	33,90%	33,00%	24,90%	13,10%	17,80%
Ano	Ano	75,68%	66,10%	67,00%	75,10%	86,90%	82,20%

Zdroj: World Values Survey, vlastní zpracování.

Pocit štěstí

Osobní pocit štěstí je velmi významným psychologickým faktorem, který ovlivňuje všechny oblasti života. Je to jedna z nejdůležitějších životních potřeb. Jedním z mnoha negativních vlivů pocit neštěstí je, že způsobuje deprese a jiné psychologické poruchy. Navíc psychický stav často ovlivní i stav tělesný, takže zde existuje vyšší riziko výskytu různých nemocí pro ekonomiku nežádoucích. Šťastní lidé mají také sklony k morálnějšímu chování. U nešťastných lidí může jejich neblahý psychický stav vést k různým deviacím, pro společnost velmi nežádoucím.

Docela šťastnými nebo velmi šťastnými se cítí v průměru 82,81 %. Nejšťastnější se cítí buddhisté (89,1 %) a protestanti (88,7 %), vysoké procento šťastných jedinců se také ukazuje u katolíků (84,6 %) a židů (81,3 %). V rámci srovnávaných náboženských skupin se nejméně šťastní cítí hinduisté (75,4 %) a jen o 2,4 p. b. více muslimové. U těchto konkrétních výsledků se však nabízí otázka, zda na vysokou míru štěstí má vliv právě ekonomická prosperita společností, v nichž jsou tato náboženství dominantními.

Tab. 3. 15. Pocit štěstí

	Průměr	Buddhisté	Hinduisté	Židé	Muslimové	Protestanti	Katolíci
Velmi šťastný	29,33%	26,50%	26,20%	28,80%	25,80%	39,00%	29,70%
Docela šťastný	53,48%	62,60%	49,20%	52,50%	52,00%	49,70%	54,90%
Nepříliš šťastný	14,20%	9,40%	20,60%	15,10%	16,80%	9,80%	13,50%
Nešťastný	2,93%	1,40%	3,90%	3,50%	5,40%	1,50%	1,90%

Zdroj: World Values Survey, vlastní zpracování.

5 Závěr

Cílem mé bakalářské práce byla komparace ekonomických postojů a hodnot vybraných kultur. Kulturu jsem zúžila na její klíčový rozměr, jímž je náboženství a zkoumala postoje protestantů, katolíků, židů, hinduistů, buddhistů a muslimů. Zaměřila jsem se především na postoje k práci, které jsou významné pro ekonomické chování a mají ekonomický dopad. Vybrala jsem i pár jiných postojů a názorů.

Došla jsem k závěru, že nejvýznamnější ekonomické postoje týkající se práce mají v naprosté většině případů hinduisté, kteří mají v pracovní oblasti velmi vysokou morálku. Zaujímají postoje, které jsou velmi významné v souvislosti s růstem ekonomiky. Významné pozitivní postoje také často zaujímají buddhisté a protestanti. Postoje katolíků v rámci srovnávání nejsou ve větší míře významné pro ekonomickou výkonnost. Nejvíce rozporuplní se zdají být muslimové, některé postoje jsou ve velmi pozitivním vztahu k růstu, jiné zase ve velmi negativním. Postoje židů se ukázali být nejhorší, jsou ve velké většině v nesouladu s předpoklady, které vedou k vyšší ekonomické výkonnosti.

Zdroje

Monografie

CAMERON, Rondo. *Stručné ekonomické dějiny světa: Od doby kamenné do současnosti*. 1.vyd. Praha: Victoria Publishing, 1996, 475 s. ISBN 80-858-6521-1.

DEMJIANČUKOVÁ, Dagmar. *Teorie a dějiny náboženství*. 1. vyd. Dobrá Voda: Aleš Čeněk, 2003, 172 s. ISBN 80-864-7343-0.

FRAIT, Jan, Matouš ČERVENKA a Jolana VOLEJNÍKOVÁ. *Předpoklady a faktory dynamického růstu české ekonomiky ve světle nové teorie a empirie růstu*. 1. vyd. Praha: Národohospodářský ústav Josefa Hlávky, 2002, 105 s. Studie (Národohospodářský ústav Josefa Hlávky). ISBN 80-238-8577-4.

HOLMAN, Robert. *Ekonomie*. 5. vyd. V Praze: C.H. Beck, c2011, xxii, 696 s. Beckovy ekonomické učebnice. ISBN 978-80-7400-006-5.

JUREČKA, Václav a Ivana JÁNOŠÍKOVÁ et al. *Makroekonomie*. Ostrava: Vysoká škola báňská – Technická univerzita, 2010. ISBN 978-80-248-2065-1.

KEENE, Michael. *Světová náboženství*. Vyd. 1. Překlad Dušan Zbavitel. Praha: Knižní klub, 2003, 192 s. ISBN 80-242-0983-7.

KOKAISL, Petr. *Geografie náboženství*. Vyd. 1. V Praze: Česká zemědělská univerzita, c2009, 264 s. ISBN 978-802-1319-356.

KOTLÁN, Igor. *Aplikovaná hospodářská politika*. Vyd. 1. Ostrava: Sokrates, 2001, 97 s. ISBN 80-865-7201-3.

LANDES, David S. *Bohatství a bída národů: proč jsou někteří tak bohatí a někteří tak chudí*. 1. vyd. v čes. jaz. Překlad Emílie Harantová. Praha: BB art, 2004, 632 s. ISBN 80-734-1291-8.

LIŠKA, Václav, Kamila SLUKOVÁ a Jolana VOLEJNÍKOVÁ. *Institucionální ekonomie*. 1. vyd. Praha: Professional Publishing, 2011, 235 s. ISBN 978-80-7431-051-5.

MLČOCH, Lubomír. *Institucionální ekonomie*. Vyd. 2. Praha: Univerzita Karlova, 2005, 189 s. ISBN 80-246-1029-9.

NEŠPOR, Zdeněk R a Dušan LUŽNÝ. *Sociologie náboženství*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2007, 232 s. ISBN 978-807-3672-515.

SOJKA, Milan. *Dějiny ekonomických teorií*. 1. vyd. Praha: Karolinum, 2000, 298 s. ISBN 80-718-4991-X.

VARADZIN, František. *Ekonomický rozvoj a růst*. 1. vyd. Praha: Professional Publishing, c2004. 329 s. ISBN 80-864-1961-4.

VYMĚTAL, P., ŽÁK, M. 2005. Instituce a výkonnost. *Politická ekonomie*, 2005, Vol. 53, No. 4, pp. 545–566.

ŽDÁREK, Václav a Anna KADERÁBKOVÁ. *Makroekonomická analýza*. Vyd. 1. Praha: Vysoká škola ekonomie a managementu, 2006. ISBN 978-808-6730-059.

Internetové zdroje

ACEMOGLU, Daron. *Introduction to modern economic growth*. Princeton: Princeton University Press, [online]. 2009, xviii, 990 p. ISBN 06-911-3292-5. [cit. 2013-07-14]. Dostupné z: <<http://www.ppge.ufrgs.br/giacomo/arquivos/eco02237/acemoglu-2007.pdf>>

BALLA, Eliana a Noel D. JOHNSON. Fiscal Crisis and Institutional Change in the Ottoman Empire and France. *The Journal of Economic History* [online]. 2008, č. 69, s. 809-845 [cit. 2013-07-14]. Dostupné z: <http://www.parisschoolofeconomics.com/hautcoeur-pierre-cyrille/M2_histoirefinanciere/Balla-johnson_fiscal-crisis-modernFrance.pdf>

BARRO, Robert J. a Rachel MCCLEARY. Religion and economic growth across countries. *American sociological review* [online]. 2003, č. 68, s. 760-781 [cit. 2013-07-14]. Dostupné z: <<http://www.ppge.ufrgs.br/GIACOMO/arquivos/eco02237/barro-mccleary-2003-2.pdf>>

FILIPOVÁ, Lenka. *Are Attitudes Conducive to Economic Growth Stronger in Protestants than in Others?* [online]. Norwegian Institute of International Affairs, 2012 [cit. 2013-07-14].

Dostupné

z:

<<http://english.nupi.no/content/download/320689/1105089/version/2/file/NUPI+WP--804-Filipova.pdf>>

FILIPOVÁ, L. *Předmět: Ekonomický rozvoj B. Přednášky*. Ak. rok 2009/2010. zimní semestr.

FILIPOVA, Lenka; BEDNARIK, Radek. The Role of Religion and Political Regime for Human Capital and Economic Development. In: *Proceedings of the 11th International Conference of the Society for Global Business and Economic Development*. [online] 2009. [cit. 2013-07-14]. Dostupné z: <<http://mpira.ub.uni-muenchen.de/14556/>>

FREEMAN, Richard B. Who Escapes? The Relation of Church-Going & Other Background Factors to the Socio-Economic Performance of Blk. Male Yths. from Inner-City Pvrty Tracts. *National Bureau of Economic Research*. [online]. 1985, č. 1656. [cit. 2013-07-14]. Dostupné z: <http://www.nber.org/papers/w1656.pdf?new_window=1>

GLAESER, Edward L., Rafael LA PORTA, Florencio LOPEZ-DE-SILANES a Andrei SHLEIFER. *Do Institutions Cause Growth?*. Kluwer Academic Publishers, 2004, [online]. s. 271-303. [cit. 2013-07-14]. Dostupné z: <<http://www.nber.org/papers/w10568>>

GREINER, Alfred, Willi SEMMLER a Gang GONG. *The forces of economic growth: a time series perspective* [online]. Princeton, N.J.: Princeton University Press, c2005, xiv, 187 p. [cit. 2013-07-14]. ISBN 06-911-1918-X. [cit. 2013-07-14]. Dostupné z: <<http://www.eolss.net/Sample-Chapters/C02/E6-154-13-00.pdf>>

GRIER, Robin. The effect of religion on economic development: a cross national study of 63 former colonies. *Kyklos*, [online]. 1997, 50.1: 47-62. [cit. 2013-07-14]. Dostupné z: <<http://faculty-staff.ou.edu/G/Robin.M.Grier-1/religion.pdf>>

GUIISO, Luigi, Paola SAPIENZA a Luigi ZINGALES. People's opium? Religion and economic attitudes. *Journal of Monetary Economics*. [online]. 2003, č. 1, 225–282. [cit. 2013-07-14]. Dostupné z: <<http://www.nber.org/papers/w9237>>

HAMPLOVÁ, Dana. Je náboženství důležité pro ekonomický rozvoj?. *Lidé města*. [online]. 2009, č. 11. [cit. 2013-07-14] Dostupné z: <<http://lidemesta.cz/index.php?id=488>>

HANSSMAN, Friedrich. Christian perspectives in economy. *Professorenforum-Journal*. [online]. 2000, č. 2. Dostupné z:

<<http://www.professorenforum.de/professorenforum/content/artikeldatenbank/Artikel/2000/v01n02a3.pdf>>

JUREČKA, V. „Na institucích záleží“. In Ekonomická revue. 2000, roč. 3, č. 1, s. 18-24. ISSN 1212-3951. <http://dspace.vsb.cz/handle/10084/32764>>

KURAN, T. The Logic of Financial Westernization in the Middle East. *Journal of Economic Behavior and Organization*. [online]. 2005, č. 56, s. 593-615. [cit. 2013-07-14]. Dostupné z: <<http://econ.duke.edu/uploads/assets/People/Kuran/Logic%20of%20Financial%20Westernization.pdf>>

MALIK, Adeel. The Economics of the Arab Spring. *World development* [online]. 2013, č. 45, s. 296-313 [cit. 2013-07-14]. Dostupné z: <<http://www.csae.ox.ac.uk/workingpapers/pdfs/csae-wps-2011-23.pdf>>

MANGELOJA, Esa. Economic growth and religious production efficiency. *Applied Economics* [online]. 2005-11-10, vol. 37, issue 20, s. 2349-2359 [cit. 2013-07-13]. Dostupné z: <http://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/00036840500217531>

NOLAND, Marcus. Religion, culture and economic performance. KDI School of Pub Policy & Management Paper [online]. 2003, s. 3-13 [cit. 2013-07-15]. Dostupné z: <<http://www.iie.com/publications/wp/03-8.pdf>>

NORTH, D. C. Vývoj ekonomické výkonnosti v čase. In Politická ekonomie.[online].1994. roč. 42, č.4, s. 441-450. ISSN 0032-3233. [cit. 2013-07-13]. Dostupné z: <<http://www.ulozto.cz/x7beGvf/north-vyvoj-ekonomicke-vykonnosti-v-case-pdf>>

RUBIN, Jared. Institutions, the Rise of Commerce and the Persistence of Laws: Interest Restrictions in Islam and Christianity*. *The Economic Journal*. [online]. 2011, vol. 121, issue 557, s. 1310-1339. Dostupné z: <<http://doi.wiley.com/10.1111/j.1468-0297.2011.02456.x>>

WVS. World Values Survey. [online]. [cit. 2013-07-13]. Dostupné z: <<http://www.wvsevsdb.com/wvs/WVSAalyzeSample.jsp>>

Příloha 3: Prohlášení o využití výsledků diplomové (bakalářské) práce

Prohlašuji, že

- jsem byl(a) seznámen(a) s tím, že na mou diplomovou (bakalářskou) práci se plně vztahuje zákon č. 121/2000 Sb. – autorský zákon, zejména § 35 – užití díla v rámci občanských a náboženských obřadů, v rámci školních představení a užití díla školního a § 60 – školní dílo;
- beru na vědomí, že Vysoká škola báňská – Technická univerzita Ostrava (dále jen VŠB-TUO) má právo nevýdělečně, ke své vnitřní potřebě, diplomovou (bakalářskou) práci užít (§ 35 odst. 3);
- souhlasím s tím, že diplomová (bakalářská) práce bude v elektronické podobě archivována v Ústřední knihovně VŠB-TUO a jeden výtisk bude uložen u vedoucího diplomové (bakalářské) práce. Souhlasím s tím, že bibliografické údaje o diplomové (bakalářské) práci budou zveřejněny v informačním systému VŠB-TUO;
- bylo sjednáno, že s VŠB-TUO, v případě zájmu z její strany, uzavřu licenční smlouvu s oprávněním užít dílo v rozsahu § 12 odst. 4 autorského zákona;
- bylo sjednáno, že užít své dílo, diplomovou (bakalářskou) práci, nebo poskytnout licenci k jejímu využití mohou jen se souhlasem VŠB-TUO, která je oprávněna v takovém případě ode mne požadovat přiměřený příspěvek na úhradu nákladů, které byly VŠB-TUO na vytvoření díla vynaloženy (až do jejich skutečné výše).

V Ostravě dne 15. 7. 2013

Kateřina Grausová
jméno a příjmení studenta